

*До спеціалізованої вченої ради
Д 08.727.02 Дніпровського
державного університету
внутрішніх справ*

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
заслуженого юриста України Тарасенка Олега Сергійовича на дисертацію
Черниш Марини Олександрівни «Теоретико-прикладні засади
запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Актуальність обраної
теми дослідження не викликає сумнівів і безпосередньо зумовлена сучасними
викликами екологічній безпеці України, які в умовах воєнного стану набули
безпрецедентного масштабу.

Конституція України в ст. 16 визначає забезпечення екологічної безпеки й
підтримання екологічної рівноваги, подолання наслідків Чорнобильської
катастрофи та збереження генофонду українського народу як обов'язок
держави. Своєю чергою, згідно з ч. 6 ст. 92, основи екологічної безпеки
визначаються виключно законами України. Таке нормативно-правове підґрунтя
відображено також у розділі VIII Особливої частини Кримінального кодексу
України, що забезпечує кримінально-правову охорону людини, суспільства та
держави від кримінальних правопорушень проти довкілля.

Водночас нині проблема екологічної злочинності надзвичайно
загострюється у зв'язку з повномасштабною збройною агресією росії проти
України, яка супроводжується умисними обстрілами об'єктів підвищеної
екологічної небезпеки, зокрема Чорнобильської АЕС, Каховської ГЕС,
Запорізької АЕС. Такі діяння створюють нову загрозу планетарного масштабу.

Офіційна статистика МВС і Офісу Генерального прокурора переконливо
демонструє стійку тенденцію до зростання екологічної злочинності: упродовж

Дніпровський державний університет внутрішніх справ	
Вх. №	31-10/15/15
«	20 25 р.
Осн. док.	
Додаток	

2013-2023 рр. зареєстровано 42 465 кримінальних правопорушень проти довкілля, тоді як до суду з обвинувальними актами скеровано лише 10 235 проваджень, тобто приблизно кожне четверте. Така диспропорція між виявленими та розкритими кримінальними правопорушеннями вказує на системні проблеми у сфері запобігання та розслідування зазначених правопорушень, що зумовлює потребу в глибокому кримінологічному осмисленні причин, умов і механізмів протидії цим явищам.

Таким чином, обрана здобувачкою тема є актуальною як у теоретичному, так і в прикладному вимірах. Вона відображає об'єктивну потребу в розробленні нових підходів до кримінологічного забезпечення екологічної безпеки держави, особливо в умовах воєнного стану. Дослідження Черниш М.О. спрямоване на розв'язання однієї з основних проблем сучасної кримінологічної політики – удосконалення системи запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля, що набули особливої суспільної небезпечності внаслідок війни.

Безперечно, результати цього дослідження мають як наукове, так і практичне значення: вони поглиблюють розуміння механізмів запобігання екологічній злочинності, пропонують теоретично обґрунтовані та прикладні рекомендації щодо підвищення ефективності запобіжної діяльності держави. Отже, дисертаційна робота Черниш М.О. присвячена своєчасній, правовій і соціально значущій проблемі, розв'язання якої сприятиме вдосконаленню національної кримінологічної політики у сфері захисту довкілля.

Достовірність та обґрунтованість більшості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується ґрунтовною теоретичною, методологічною та емпіричною базою роботи. Авторка спиралася на сучасні досягнення кримінально-правової та кримінологічної науки, критично осмислила широкий масив вітчизняної і зарубіжної наукової літератури, здійснила комплексний аналіз національного законодавства й міжнародної практики у сфері запобігання екологічній

злочинності. Такий підхід забезпечив глибину наукового пошуку та внутрішню логічну узгодженість отриманих результатів.

Позитивним слід визнати чітке визначення авторкою об'єкта, предмета, мети й завдань дослідження, що на сьогодні, на жаль, наявне не в усіх роботах такого рівня. Коректне окреслення базових параметрів наукового пошуку даю змогу здобувачці забезпечити системність викладу, досягти концептуальної цілісності, уникнути декларативності та надмірного формалізму. Завдяки цьому робота набуває самостійної наукової цінності й становить вагомий внесок у розвиток сучасної кримінологічної думки в Україні.

Методологічна база дослідження є різноплановою й збалансованою. Дисертантка використала широкий спектр загальнофілософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, серед яких: методи аналізу та синтезу (для розкриття понятійного апарату та структури державної політики у сфері екологічної безпеки), історико-правовий метод (у межах з'ясування генези проблеми запобігання екологічним злочинам), функціональний метод (для визначення напрямів превентивної діяльності держави), формально-догматичний метод (для уточнення змісту поняття й значення державної політики в цій сфері, особливо в умовах воєнного стану), порівняльно-правовий метод (для аналізу зарубіжного досвіду, викладеного в третьому розділі), а також метод правового моделювання (під час формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства). Не менш важливим є застосування соціологічних методів, за допомогою яких була сформована й проаналізована емпірична база дослідження. Усі ці методи використано у взаємозв'язку, відповідно до поставленої мети й завдань дослідження.

Обґрунтованість висновків і практичних рекомендацій підтверджується можливістю їх використання в різних сферах, зокрема в наукових дослідженнях проблем запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля, у нормотворчій діяльності (під час удосконалення Кримінального кодексу України та законодавства у сфері охорони довкілля), у правозастосуванні (під

час документування, розслідування та кваліфікації кримінальних правопорушень проти довілля), а також в освітньому процесі (у межах викладання дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Запобігання кримінальним правопорушенням Національною поліцією», «Кваліфікація кримінальних правопорушень»).

Здобувачка обґрунтовано поєднує доктринальні положення з аналізом практичних аспектів, демонструючи вміння системно мислити й узагальнювати різні наукові підходи. Варто зауважити, що під час розроблення теми дисертантка спиралася не лише на юридичну літературу, а й на багатий емпіричний матеріал, що значно підвищило рівень достовірності й прикладної цінності висновків.

Мета дослідження – розроблення теоретичних і прикладних засад запобігання кримінальним правопорушенням проти довілля – чітко корелює зі змістом роботи й послідовно реалізується через усі структурні елементи. Авторка не обмежується констатацією загальних тенденцій, а пропонує конкретні шляхи вдосконалення системи правового регулювання і механізмів запобігання. Вона логічно поєднує теоретичні розробки з емпіричними спостереженнями, що надало дослідженню не лише наукового, а й практичного виміру.

Структура дисертації продумана, логічна та відповідає поставленим завданням. Основна частина складається з чотирьох розділів, які охоплюють десять підрозділів, у яких послідовно розкриваються теоретико-методологічні, кримінально-правові, кримінологічні та прикладні аспекти дослідження. Робота містить 374 сторінки, з яких 306 становить основний текст, включаючи список джерел із 349 найменувань. Така масштабність і структурна чіткість підтверджують комплексний характер наукової праці.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження запобігання кримінальним правопорушенням проти довілля» складається з трьох підрозділів, у яких з'ясовано сучасний стан наукових досліджень проблем запобігання кримінальним правопорушенням проти довілля, розкрито

методологію їх дослідження, визначено поняття довілля як об'єкта кримінально-правової охорони, а також сутність поняття та значення державної політики запобігання кримінальним правопорушенням проти довілля в умовах воєнного стану.

Розділ 2 «Кримінально-правова характеристика кримінальних правопорушень проти довілля» складається із двох підрозділів, у яких окреслено основні проблеми кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень проти довілля.

Розділ 3 «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень проти довілля» складається з трьох підрозділів, у яких з'ясовано кримінологічні показники кримінальних правопорушень проти довілля, надано кримінологічний портрет особи злочинця, а також схарактеризовано детермінаційний комплекс.

Розділ 4 «Запобігання кримінальним правопорушенням проти довілля» складається з двох підрозділів, у яких запропоновано основні заходи запобігання кримінальним правопорушенням проти довілля.

У висновках за результатами дослідження загалом сформульовано низку положень теоретико-методологічного характеру, а також пропозицій і рекомендацій, що мають важливе значення для вдосконалення положень кримінологічної науки та кримінального права.

Отже, дослідження побудовано логічно, розділи та підрозділи пов'язані між собою. Обрана структура дисертації дозволила авторці продемонструвати гідний рівень знань з кримінального права, кримінології, екологічного права, земельного права, ґрунтовно проаналізувати як положення нормативно-правових актів щодо протидії посяганням на довілля, так і погляди науковців з проблематики дослідження. Під час розподілу розділів основного тексту на підрозділи авторка дотримувалася правил пропорційності та взаємовиключення. Дисертантка послідовно виклала матеріал, здебільшого правильно співвідносячи загальнотеоретичні та практичні питання, сформулювала необхідні наукові висновки й дефініції.

6

Мета і завдання, визначені у вступі, відповідають змісту дослідження та загальним висновкам, а сформульовані авторкою висновки й рекомендації об'єднані провідною ідеєю формування цілісної концепції теоретико-прикладних засад запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля, виробленню на цій основі напрямів удосконалення правового забезпечення охорони довкілля в Україні, що полягають в обґрунтуванні змін і доповнень до Кримінального кодексу України, а також урахування сучасних тенденцій екологічної злочинності.

Також привертає увагу стиль, яким написано роботу: він означений логічністю, послідовністю та ясністю аргументування думок. Деякі досить складні теоретичні положення дисертації сформульовані зрозумілою мовою та викладені без зайвих ускладнень.

Загалом на сторінках дисертації авторці вдалося розгорнути цікаву дискусію, використавши широкий спектр вітчизняних і зарубіжних науково-теоретичних та монографічних робіт з різних галузей наукових знань, що свідчить про поглиблений аналіз актуалізованої проблеми.

Таким чином, гарантією достовірності й теоретичної обґрунтованості наукових положень, сформульованих авторкою висновків і рекомендацій є правильно визначені мета й завдання дослідження, структура та логіка викладеного матеріалу.

Реферат дисертації відображає основні положення дисертації.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукова новизна праці полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексних досліджень, у якому з урахуванням умов воєнного стану розв'язано проблему запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля, унаслідок чого отримано результати теоретичного та практичного характеру. Основні з них такі:

у перше:

– сформовано цілісну концепцію теоретико-прикладних засад запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля, на основі чого визначено напрями вдосконалення правового забезпечення охорони довкілля в Україні, що полягають в обґрунтуванні змін і доповнень до Кримінального кодексу України, а також урахування сучасних тенденцій екологічної злочинності – потребують окремої статистичної звітності збитки, завдані представниками держави-агресора навколишньому природному середовищу, та закріплення вказівки на них у ст. 16 Конституції України поряд з подоланням наслідків Чорнобильської катастрофи, подоланням наслідків російського вторгнення;

– на підставі вивчення норм національного та міжнародного права встановлено, що поняття «довкілля» є вужчим за змістом від понять «природа» і «навколишнє середовище», але ширшим за поняття «навколишнє природне середовище», унаслідок чого сформульовано авторське визначення дефініції поняття «довкілля» як системи антропогенних і природних факторів, взаємообумовленість яких впливає на середовище проживання та життєдіяльності людства;

– доведено, що залежно від характеру та змісту мотивації всіх осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення проти довкілля, слід поділити на чотири групи: корисливі, агресивно-насильніцькі, індивідуально-анархічні та легковажно-безвідповідальні;

– доведено, що підвищення ефективності попереджувального впливу кримінального законодавства у сфері охорони довкілля має ґрунтуватися на таких напрямках: 1) удосконалення положень чинного законодавства; 2) проведення просвітницько-інформаційної роботи, що вдосконалисть уявлення суспільства про законодавство в цій сфері та наслідки його недотримання.

– встановлено закономірність загального підвищення віку осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля (з 2018 року), що відповідає загальнонаціональним тенденціям збільшення частки засуджених осіб віком понад 30 років щодо всієї сукупності засуджених. Це

пояснюється загальним старінням населення, виїздом значної кількості громадян молодого віку за кордон, мобілізацією, зменшенням популярності кримінальних практик, які призводять до посягань на довкілля, серед молоді тощо. Доведено, що ці дані мають бути основою для розроблення запобіжних заходів стосовно осіб віком понад 50 років;

удосконалено

— положення стосовно дослідження видів латентності, характерних для окремих складів кримінальних правопорушень проти довкілля з характеристикою об'єктивних і суб'єктивних факторів природної та штучної латентності екологічних злочинів, оскільки попередження кримінальних правопорушень, які завдають шкоди навколишньому середовищу, є найбільш складним і специфічним видом соціально-правової діяльності, що визначається такими чинниками: 1) найвищий рівень латентності порівняно з іншими кримінальними правопорушеннями; 2) наслідком екологічної злочинності може бути екологічна катастрофа; 3) через антропогенний і техногенний вплив на екосистему, а також процеси глобалізації, зумовлені науково-технічним прогресом, що обумовлює їх транснаціональний характер; 4) масштабність руйнівної сили та тривалість незворотних процесів, які є наслідком кримінальних правопорушень проти довкілля, не порівнюються з наслідками інших складів кримінально-протиправної діяльності; 5) у зв'язку з латентним характером соціальна небезпека і тривалий негативний вплив кримінальних правопорушень проти довкілля не повністю охоплюються офіційною статистикою; 6) через відсутність єдиної геоінформаційної системи неможливо отримати достовірну інформацію про рівень і низку кримінологічних параметрів екологічної злочинності; 7) відсутні спеціалізовані екологічні суди;

— положення кримінологічної науки про те, що стратегію запобігання злочинності слід розуміти як обґрунтовану та суспільно визнану сукупність поглядів, ідей, принципів і положень щодо шляхів, способів та механізмів захисту законних і життєво важливих інтересів громадян, суспільства, держави та права від внутрішніх та зовнішніх загроз з боку злочинності;

уявлення про те, що основними заходами загальносоціального запобігання розглядуваному виду злочинності є освітні, економічні, організаційні та соціальні, зміст яких розкрито у висновках дисертації.

набуто подальшого розвитку

положення кримінологічної науки про те, що кримінальні правопорушення проти довкілля належать до групи діянь, які характеризуються високим рівнем латентності – понад 90 %; лише кожне двадцяте таке діяння фактично виявляють і реєструють;

положення про те, що детермінанти будь-якого різновиду кримінальних правопорушень, зокрема проти довкілля, можуть виникати і виявлятися у соціально-економічній, організаційно-управлінській, нормативно-правовій, політичній та духовній сферах життєдіяльності суспільства. Найвагомішими соціально-економічними причинами й умовами вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля є істотне погіршення рівня матеріального забезпечення значної кількості населення в Україні, внаслідок повномасштабного вторгнення військ російської федерації, недостатнє фінансування природоохоронних заходів у зв'язку із суттєвим перенаправленням коштів з державного бюджету на оборону держави, а також те, що економічна доцільність продовжує мати пріоритет над екологічними інтересами. Відсутність законодавчого забезпечення ефективного екологічного контролю є однією з вагомих нормативно-правових детермінант учинення кримінально-протиправних посягань на довкілля, особливо в частині його забруднення суб'єктами господарювання. Актуальними організаційно-управлінськими проблемами, що продукують кримінальні правопорушення проти довкілля, є відсутність кримінологічної експертизи нормативно-правових актів у зазначеній сфері, а також значне навантаження на працівників правоохоронних органів, задіяних у забезпеченні відсічі російській агресії.

Отже, дослідженню притаманна наукова новизна, адже в ньому порушено низку не висвітлених вітчизняною юридичною наукою проблем, розв'язання яких дозволить більш ефективно запобігати екологічній злочинності.

Повнота викладення наукових результатів в опублікованих працях здобувачки.

Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дисертаційної роботи, висвітлені в 16 статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук. 1 стаття, опублікована у виданнях, включених до наукометричних баз даних Web of Science Core Collection, Scopus. 4 працях апробаційного характеру.

Перелік наукових праць здобувача й аналіз їхнього змісту засвідчують, що наукові результати, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження досить повно викладено у вітчизняних наукових фахових виданнях, зарубіжних виданнях, пройшли апробацію на різних науково-практичних конференціях.

Дискусійні положення дисертаційної роботи.

За результатами розгляду роботи варто також звернути увагу дисертантки на такі дискусійні положення:

1. Авторка у вступі вказує на емпіричну базу. Водночас вказівка на структуру роботи в дисертації обмежується додатками з переліком опублікованих праць та лише деякими аналітичними матеріалами. У тексті власне дисертації представлено широке використання різних результатів вивчення емпіричної бази.

На мою думку, узагальнені результати вивчення емпіричної бази повинні міститися в додатках до дисертації, що значно підвищило б рівень репрезентативності проведеного дослідження. Сюди ж слід віднести й відповідні анкети та узагальнені дані (аналітичні довідки).

2. У дисертації висвітлено зарубіжний досвід протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля, є вивчені праці англійською мовою, проте відсутній окремий підрозділ з цього питання. Особисто мені в роботі не вистачило як критеріїв обрання законодавства тієї чи іншої країни, так і правозастосовної практики правоохоронних органів з протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля, розміщеним в окремому підрозділі.

3. Більш чіткого формулювання потребує твердження авторки, висунене в елементи наукової новизни, у якому зазначено, що в роботі «набуло подальшого розвитку ... положення кримінологічної науки про те, що кримінальні правопорушення проти довкілля належать до групи діянь, які характеризуються високим рівнем латентності – понад 90 %, фактично виявляють і реєструють лише кожне двадцяте діяння». Водночас вміст дисертації складно зрозуміти, у чому ж полягає згадане вище відстоювання, що саме нового привнесено дисертанткою в згадане вище питання, які висновки авторка пропонує вжити для зниження латентності кримінальних правопорушень проти довкілля.

4. Сьогодні в кримінологічній науці сформульовано два основні підходи до визначення «ціни» злочинності – економічний (математично обумовлений) і соціоантропологічний. Основним диференційним критерієм зазначених концептуальних підходів є ставлення їх представників до можливості встановлення шкоди від злочинних посягань в абсолютних величинах. Причому саме соціоантропологічний підхід вирізняється більшою прогресивністю, оскільки визначає людину, її життя та інтереси як абсолютну цінність, яка не може отримати своєю точно вивірену, математично обґрунтовану ціну.

У контексті проведеного дослідження виникає питання про ціну екологічної злочинності, її вимір і врахування під час планування запобіжної діяльності. Видається, що ці питання принаймні в загальних рисах мають бути висвітлені авторкою під час захисту.

5. Під час захисту запрошую авторку до дискусії з приводу розроблених чи пропонованих нею спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля, оскільки в дисертації виокремлено лише загальносоціальні заходи, тоді як спеціально-кримінологічні та індивідуальні зустрічаються в різних розділах роботи.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що наведені вище критичні зауваження та рекомендації стосуються дискусійних питань, певної неповноти й непослідовності розгляду окремих положень дисертації та не впливають на

загальну позитивну оцінку дисертаційного досягнення, яке має науково-теоретичне і практичне значення, містить наукові висновки, нові ідеї до вирішення конкретного наукового завдання щодо наукової розробки рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності запобігання кримінальним правопорушенням проти довілля.

Отже, за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю й достовірністю, науковою та практичною значущістю отримано результатів повнотою їх викладення в опублікованих наукових працях, а також їх оформленням дисертація відповідає нормативним вимогам.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації в разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право: надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації. Зокрема, у рецензованій праці не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України є теоретично обґрунтованими й аргументованими, хоча і дискусійними. Висновки та рекомендації, отримані під час дослідження, мають важливе практичне й теоретичне значення для юридичної науки.

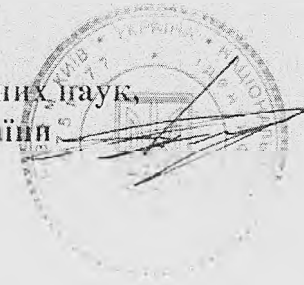
Основні положення дисертації з належним ступенем повноти були відображені авторкою в наукових статтях, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій, зарахованих за темою дисертації. Тема дисертації є актуальною, сформульовані висновки та рекомендації – достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для юридичної науки, а й для правозастосовної практики.

У підсумку слід зазначити, що дисертаційне дослідження на тему «Теоретико-прикладні засади запобігання кримінальним

правопорушенням проти довілля» є завершеною кваліфікаційною підготовчою працею, у якій містяться наукові положення та науково обґрунтовані результати для кримінологічної та кримінально-правової науки, удосконалення системи та діяльності органів кримінальної юстиції, що розв'язують важливу науково-прикладну проблему. Робота відповідає вимогам пп. 9, 10 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), основним вимогам до дисертацій та іншим керівним документам Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України, а її авторка – Черниш Маринна Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Офіційний опонент –

проректор Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України

Олег ТАРАСЕНКО